NAŠE ŘEČ

ROČNÍK I. ČÍSLO 1.

CO CHCEME.

Velká, mimořádná doba naše volá po očistě: po očistě vnitřní a vnější, po návratu k přirozenosti a svéráznosti, k nezkaleným pramenům původním, po samobytnosti vědění a umění — volá hlasem daleko slyšitelným po neporušeném prostředku vyjadřovacím, po čistém, vytříbeném jazyku.

Očista zděděné řeči mateřské, do níž národ po věky ukládal svou radost i tíseň, svůj um i krásu, jíž učil sebe i jiné, vzýval Boha a hlásal myšlenku lidskosti — očista řeči je denní snahou vzdělanců evropských. Sta myslivých hlav a pilných rukou sdružuje se v společném úsilí, aby rodný jazyk, jímž člověk teprve se stává korunou tvorstva, uchován byl v pravé, původní bytosti své, ryzí, bohatý, svůj.

Také u nás péče o jazyk český, mluvený i psaný, má kořeny hluboké a staré. Dobrá, slavná jména minulosti naší se hlásí k této snaze. Štítný i Hus, Všehrd i Blahoslav, Žerotín i Komenský, Dobrovský, Jungmann i Palacký, o novějších ani nemluvíc, jsou pěstouny a strážci ryzosti jazykové, brusiči řeči naší ve smyslu nejušlechtilejším.

Ovšem ne každý, kdo kdy u nás brousil a tříbil češtinu, byl z brusičů povolaných. Často oprávcové přestřelovali nebo zase nedostřelovali, poněvadž vedle dobré vůle a upřímné snahy chy[...] jim pravý rozhled i vkus, chybělo jim pravé vědění: neznali [...]zykové minulosti, zákonů jeho tvořivosti, ryzí mluvy prostonárodn[...]

Dnes, kdy rušný, všestranný život, chvatná práce denní, mnohonásobný styk se živly cizími rozleptává, porušuje a hubí české

slovo v novinách i úřadech, ve škole, v literatuře i v hovoru společenském, vedle činitelů jiných také III. třída České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění klade si za povinnost, aby podle sil svých plnila úkol, který už zakladatel její dal jí do vínku: býti prostředníkem mezi obecenstvem v ušlechtilé snaze o soustavnou očistu jazyka mateřského.

Hodláme nejen vésti a učiti, nýbrž také učiti se a přijímati poučení. Prosíme za všelikou podporu mravní i hmotnou každého, kdo může a chce prospívati věci. Směr a způsob snahy naší ukazují stránky, které ctěnému čtenářstvu předkládáme prvním sešitem »NAŠÍ ŘEČI, časopisu pro vzdělávání a tříbení jazyka českého«.

JOSEF ZUBATÝ:

ZRAZOVATI, ZRÁŽETI, ODRAZOVATI.

Říkává se »*zraditi* (v trvalém vidě *zrážeti, zrazovati)* koho z čeho, komu co«, s významem »odvrátiti (slovy, výstrahou, radou).« Zná toto rčení již Jungmann (z Dobrovského), nemaje však knižních dokladů; z látky k novému slovníku se opravdu zdá, že, jako dnes, spisovatelé bedlivější těchto slov neužívali, že mimo běžnou mluvu živou se objevovalo spíše u spisovatelů bližších mluvě lidové (tak na př. »při všem zrazování mé matky« J. V. Štěpánek Div. 3, 21 r. 1821, »takéť se neosmělovala [Lidmila] otce z dobrodružného předsevzetí zrážeti« Tyl Kusy mého srdce I, 71 r. 1844). Příčiny toho jsou tuším patrné. Spisovatelé z prvních dob našeho nového písemnictví čerpali své jazykové prostředky přece jen nejvíce z mluvy staré, přidávajíce časem jen z mluvy lidové, z jiných jazyků slovanských a přitvořujíce slov ·vých: a v staré mluvě aspoň *zraditi* v tomto smysle hrubě ne·valo. Spisovatelům dnešním vadí také nejvíce nedostatek knižní ·adice, věc, která, třebas i bez vědomí spisovatelova, vždy a všude má veliký význam v písemnictví; některým asi také, že naše brusy na slova *zraditi, zrazovati* v tomto smysle se dívají nedůvěřivě,

anebo je i zapovídají.* Matiční Brus z r. 1877 píše na př.: »*Zraditi* někoho s čeho (z čeho) = jem. von etwas abbringen. Toť chybné — místo správné trop. frase: sraziti (srážeti) koho s něčeho, od něčeho... Chceme-li však přece řečeného slova užívati ve smysle »radou koho od čeho odvésti«, tu aspoň držme se vazby »zraditi někomu něco (zradil mi to)«, jakož se v obecné mluvě říkává. Mimo to lze klásti slovo »odraditi, odrazovati někoho = někomu od čeho«« (str. 197). Celkem podobným způsobem se vyjadřuje na př. ještě 3. vydání (pokrok je, že místo neběžného *sraziti, odraditi* se zde doporučuje běžné a srozumitelné *haněti komu co)*. Anebo Prusík v Kroku 1, 95; zde zase je svědectvím, že Prusík neopisoval jen starého Brusu, poznámka ne příliš šťastná, že »z příčin libozvučných a vzhledem na vazbu *z čeho* říká se též *zraziti, zrazovati, zrážeti z čeho.*« Zdá se, že naši oprávcové nebyli dosti znalí veškeré historie slov, o něž zde jde, a proto nepoučovali docela určitě ani docela správně; a snad nebude na škodu, této historie si všimnouti lépe a vybrati z ní poučení o správnosti a nesprávnosti jednotlivých slov a jejich vazeb.

Zraziti koho »abwendig machen« má Jungmann 5, 767, ale bez dokladů. Podle údaje Netíkova u Kotta 5, 653 říká (anebo říkalo se) u Rychnova na př. »přemlouval mne, až mne z toho zrazil«. Hojněji je zaručeno *zraziti se* asi ve smysle »odpadnouti od koho, nechati čeho«, něm. »abwendig werden«. Z r. 1512 má doklad Kott Přísp. 2, 412: »v městě aneb v předměstí, ktož by kolivěk od koho statek (t. j. zboží, výrobek) kúpil a v trhu (t. j. v koupi) mu se chtěl zraziti a jeho držeti nechtěl, kterážkoli strana, za kterúž by koli sumu kúpil aneb druhý prodal, aby dal ten každý, ktož by trhu držeti nechtěl, s 10ti kop 1 kopu« Arch. Č. 17, 166. Jungmann 5, 767, Kott Přísp. 1, 518 mají další doklad z listu paní Kateřiny z Žerotína 1631 (Hist. Arch. 2, 156) »že ten (ovčák), který sloužiti chtěl, již se zase zrazil«. Z živé mluvy je na př. »ženich se zrazil«, »aby se ti nevěsta nezrazila« u Jungmanna 5, 988 (od Hanky), »jen aby se ti nezrazil; mohla bys

---

* Ale přece má z r a z o v a t i na př. Kott 5, 630 z Němcové a Dudíka.

ho kopnout' a on by se ti zas narazil« (od Fr. Doubravy u Kotta 5, 653, domlouvání děvčeti, které se bojí o hocha).

K tomu ovšem patří *zrážeti*, přitvořené ke *zraziti* známým způsobem, běžné v živé mluvě podnes snad po celých Čechách. Ale také *zrazovati*, místo kterého snad bychom raději čekali *zražovati* (jako je na př. *věsiti: zavěšovati* atd.). Jenže měkkost koncovky u odvozenin od sloves tř. 4. podle způsobu tř. 6. dokonce není tak obecná, jak by se zdálo, a zejména starý jazyk měl hojné odchylky. Nikdo neřekne *vyplažovati;* vedle *opatřovati* je *opatrovati*, s nepůvodním rozdílem významovým, který se vyvinul tím, že *opatřiti* skoro jen má význam něm. »besorgen« (ale v Plané n. L. jsem slyšel i ženu, která kárala hocha, jenž nechal upadnouti malého bratříčka, slovy: »pročpak ho neopatříš« t. j. »nedáš na něj pozor«): v češtině staré se říkalo nejčastěji *opatrovati*, řidčeji *opatřovati*, a oba tyto tvary bez rozdílu znamenaly naše »opatřovati« i »opatrovati« i »pohlížeti nač«. Vedle *učiti*, *vyručiti*, *zaručiti* bývalo *urukovati*, *vyrukovati*, *zarukovati*, my říkáme *zaručovati*. U kmenů s *s* a *z* v památkách z doby nejstarší překáží jasnému poznání okolnost, že v písmě neliší na určito *s* od *š*, *z* od *ž;* a bohužel tuto neurčitost ztěžují ještě oni vydavatelé, kteří vydávajíce staré texty jen novým pravopisem, v takovýchto nezřetelnostech si pomáhají, jak umějí anebo neumějí, a filologu svým přepisováním činí nemožným, aby z grafiky textu si utvořil jakýs takýs soud o tom, jak v něm asi psána ta či ona hláska. * Tak na př. netroufám si rozhodovati, jak čísti *rozrazowaty* Pass. 320: ale dokonce mi není nepochybné, že se musí čísti *rozražovati*. My říkáme *zadušovati*, *udušovati*, a píše-li Hájek *vduſſowati* (na př. 114[b]), není ovšem pochyby, že říkal *udušovati* (pod. na př. v Ev. Ol. *zaduſſowaſſye*): ale píše-li Řehoř Hrubý z Jelení, jenž liší ſ = s a ſſ = š, důsledně *vduſuge* a pod. (HrubPetr. 109[a], 1, 106; 245[b], 2, 121; 253[b], 2, 130), rovněž nepochybuji, že říkal *udusovati*, a čtu-li *vduſuge* Štít. Bud. 148 a vím-li, že

* Ve vydáních ARCHIVU ČESKÉHO na př. opravdu jest nesnadno vyrozuměti, proč české listiny se přepisují novým pravopisem, druhdy tak, že na př. Gebauer skoro se bál, těchto vydání užívati, kdežto listiny latinské a německé tam čteme se všemi zvláštnosmi i nedůslednostmi pravopisnými.

písař tohoto rukopisu aspoň pravidelně liší podobným způsobem *s* a *š*, mám za pravděpodobné, že jest čísti *udusuje*. KronTur. 2, 373 píše *rozwožugj rumy*, ale 2, 355 *proč do stodol ſwozugeš;* Arch. Č. 17, 216 čteme »což se ryb *rozvozování* i *svozování* dotýče...«, 231 »při *svozování* a rozvážení ryb« z let 1515, 1516, kdy se již liší *z* a *ž*. Atd. Mohl bych uvésti podobných dokladů více, ale ty stačí, aby ospravedlňovaly tvar *zrazovati* jako odvozeninu slovesa *zraziti;* podrobného výkladu bych ani o poměru obojích tvarů nemohl podávati pro neúplnost nepochybných dokladů, jež té chvíle mám po ruce, ale již nyní si troufám domnívati se, že tvary jako *udusovati*, *rozvozovati* byly v staré době snad běžnější, než tvary se změkčením.

Příště dále.

JAROSLAV VLČEK:

NĚKOLIK SLOV O BLAHOSLAVOVĚ MLUVNICI ČESKÉ.

Jan Blahoslav, Přerovan, slavné jméno našeho vývoje slovesného, osvětového i náboženského, byl z prvních »brusičů« spisovné řeči české.

Nedlouho pobyv na universitě v Královci i v Basileji, od roku 1550, dvacetišestiletý, do r. 1552 učí na bratrské škole prostějovské, tam se sbližuje s kališným knězem Benešem Optátem, grammatikářem, a záliba i povolání od počátku snah slovesných až do konce života vede jej k zevrubnému, pronikavému a horlivému studiu jazyka našeho. Jak mistrovsky jej ovládal po stránce *výkonné*, to Blahoslav ukázal šamotulským Kancionálem (1561), evančickým Novým zákonem (1564), základem šestidílné bible Kralické, a Filippikou proti misomusům, nepřátelům vzdělání vyššího v Jednotě bratrské (1567). Kterak vnikl *do ústrojí* řeči naší, to projevil svou mluvnicí, úhrnem dvacetiletého přemýšlení o spisovném jazyce českém. V posledním roku života, l. 1571, Blahoslav ustrojil ji tak, že za základ položil dvě nebo vlastně tři tenké knížky svých předchůdců, vytištěné již r. 1533 v Náměšti a 1543

v Norimberku: Beneše Optáta z Telče, Petra Gzella z Prahy a Václava Filomatesa z Jindřichova Hradce, že vývody jejich nauk, hlavně jen pravopisných, krok za krokem sledoval poznámkami, a že ke všemu tomu přidal obšírné souvislé dodatky vlastní, které rozsahem i obsahem mnohonásobně vyvažují předeslanou práci cizí.

I kdyby nebylo Blahoslavových předmluv ke knihám tří předchůdců jeho, již název, kterým Blahoslav opatřil celé dílo, ukazuje účel spisu: »Deklarací (to jest vysvětlení) na Grammatiku českou« atd., »a při tom i zprávy některé, těm, kteří českou řeč *právě*, totiž *vlastně* a *ozdobně*, mluviti a psáti chtějí, potřebné.« Je to vedle rukověti pravopisné a tvaroslovné hlavně fraseologie nebo, chceme-li, *brus* jazyka českého.

Zasluhuje pozornosti, že Blahoslav právě na prahu věku Rudolfova, tak řečené »zlaté« doby řeči a slovesnosti české, ve spisovném jazyce našem spatřuje neklamné *znaky úpadku a rozkladu*. Je mu toho srdečně líto, jak vyznává v první své předmluvě, »že tak ušlechtilý jazyk, hojností a rozličnými vlastnostmi jiným slavným řečem jestliže ne rovný, tedy jistě velmi podobný, tak má býti opouštín a jako oulehlí ležeti zanechán« . . . Máme dosti lidí, tak v podstatě Blahoslav vykládá dále, kteří pilně pěstují latinu, řečtinu, hebrejštinu; Němci usilovně se starají o vlastní jazyk. Toliko nynější čeština po zemřelých horlivých pěstovatelích svých: Řehoři Hrubém z Jelení, Oldřichu Velenském, Václavu Píseckém, Viktorinovi ze Všehrd, Mikuláši Konáčovi a br. Rohovi (kterýchž Blahoslav se dotýká slovy uznání), nemá prý důstojných pěstitelů. »Kdoby nyní srovnati chtěl knihy těchto časův česky vydané . . . s napřed řečených mužů psaními neb knihami, jakby velikou spatřiti mohl nerovnost? Uzřel by, ano se čeština někde po německu, někde po latinsku píše, ba již i mluví velmi nezpůsobile i nesrozumitelně.«

Tomu nedostatku, seč jest, Blahoslav hodlá pomoci. Chtivým do rukou dává novou, rozšířenou a zdokonalenou rukověť svých předchůdců, jednak rozebranou, jednak už nedostatečnou; vedle klassické vytříbenosti jazyka navádí také k ryzí jeho českosti; a

o dobrém a správném jazyce spisovném hodlá psáti také dobře a správně.

Látky přezajímavé, zejména k dějinnému *vývoji* řeči naší, Grammatika Blahoslavova podává drahně. Zde nemůže býti naším úkolem, probírati ji soustavně: všímati si na př. Blahoslavových zásad pravopisných (délku samohlásek označovati dvojením, jako ij, ee atd., má za nešvar přejatý od písařů německých, a na př. na označenou dlouhého *í* navrhuje »slušně ocásek dolů přidaný«, to jest *j*); také nám nelze stopovati, kterak Blahoslav houževnatě drží nové formy spisovného jazyka, vyrostlé z ústředního nářečí českého neboli pražského, zamítaje jednak vymizelé archaismy spisovné, jednak dialektické zvláštnosti východní oblasti mluveného jazyka českého (jako na př. tvary příponové: »krásnú ženu«, »čistú zahradu«, »libú vůni«, z úst obyvatelů strážnických, uherskobrodských nebo slezských uváděti do písma, prohlašuje za »velkou ohyzdu« spisovné řeči české, což prý by vedlo k dialektickému *ú* také ve kmenech: kút, búda, múdrý, súd atd.). Dotkneme se tu hlavně oněch zvláštností, kterými Blahoslav tříbil eleganci nebo ryzost jazykovou, to jest, kde se jeví býti *brusičem.*

Rad a pokynů takových, kladených jednak podle vlastního uznání z vrozeného citu jazykového, jednak s doklady, v Grammatice Blahoslavově je hojnost nepřebraná.

Sem hledí jemný rozdíl mezi *ho* a *jej*, mezi *mu* a *jemu;* rozdíly slovesných forem frekventativních v čase souminulém a dávnominulém; rozdíl mezi lidovým *hle* a zjemnělým *aj;* mezi *jistě* a *ovšem;* mezi *chce* a *bude* atd., kterýmižto výklady Blahoslav provází nauky jmenovaných předchůdců svých.

A sem hledí řada poznámek a vývodů ze souvislého »Přídavku« vlastního, jejž začíná známým citátem z Husovy »Postilly«, kde betlémský mravokárce káže mrskati Pražany a jiné Čechy, kteří, mluvíce zpola česky, zpola německy, anebo nedbale a nepřesně se vyjadřujíce, řeč naši kazí a hubí.

Jazyk, podle Blahoslava, především má býti *vlastní*, totiž nemá přehodnocovati hodnoty pojmův ustálených. Tak na př. špatně prý se vyjadřuji, nazvu-li správce školy vrchním školníkem nebo

krvežíznivce krvavcem; řeknu-li místo pohřbili pohřebli; nebo označím-li školu, kde se učí léčiti zvířata, za školu hovězí: »Nějakáť jest to divná hovězí škola (vtipkuje Blahoslav); musejí v ní bejkové a krávy, volové i telata se cvičiti a učiti, i nevím čemu« . . .

Jazyk má býti *ryzí*, fraseologicky svůj, ale vedle toho rozlišovati tón obecný od slavnostního. Říkati místo »podej mi nože, rukavic« atd. »podej mi ten nůž, ty rukavice«, je prý českými slovy mluveno německy. Ale místo obratu »počet klásti« položiti prosté »počítati« lze prý jen tehdy, týká-li se řemeslníka a tovaryšů jeho, ne však krále, neboť je prý to povědění běžné, všední, »verštatní«.

A jazyk má býti *přirozený*, přiměřený vrozené bytosti každého, jenž píše, nezdobený cizími způsoby a nezpůsoby. Kdo jsi letory klidné, nenuť se do vzletu; kdo mluvíváš prostě a stručně, neskládej obšírných period — ne každému všecko. »Člověk má svým dělaje, cizím [toliko] omastiti a jako sukni pěknou ještě aksamitem spremovati« . . .

To v podstatě je **první** část neboli »základní artikul« samostatného přídavku ke Grammatice, hlava (nebo, jak Blahoslav praví, kniha) **o vlastnosti** spisovného jazyka našeho, to jest o pravidlech vzorného slohu a duchu ryzích českých obratů.

Příště dále.

MILOŠ WEINGART:

SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO.

Význam slovníku, který nazýváme *naučným*, zajisté každému dobře je znám z vlastní zkušenosti. Kdo čte a jen trochu duševně pracuje, neobejde se bez něho. A při tom, probírá-li se na př. svazky Ottova Slovníku naučného, všude znamená náš pokrok vědecký, jejž jsme učinili od doby, kdy vydáván byl Naučný slovník Kobrův neboli Riegrův.

A právě takovou důležitost, jakou pro vědění naše má encyklopaedie, pro sám jazyk má slovník *slovní* neboli lexikon, tedy sbírka všech slov a obratů našeho jazyka, s výkladem o jejich významu a životě, shromážděná z pokladů našeho písemnictví i

mluvy prostonárodní a bohatě opřená doklady z nich, které ukazují, kterak se kterých slov nebo obratův užívalo a užívá, po případě kterak se jich užívati nemá. Takový slovník je zároveň trvalý pomník, znázorňující, jakého stupně bohatství a vyspělosti jazyk národa kdy dosáhl, jak rozvita byla jeho věda a jak vzdělané byly široké vrstvy jeho.

I náš národ má hojnost takových slovníků, neboť již déle než po půl tisíciletí občas se projevuje úsilí sebrati české zásoby jazykové; ale kolik zájmů, kolik osvětových proudů se v snahách těch vystřídalo! Ve čtrnáctém a patnáctém věku byly to ryze praktické sbírky slov s překladem latinským, sestavené pro usnadnění přístupu ku vzdělanosti církevní, biblické. V šestnáctém století slovníky české zrcadlí lesk osvěty humanistické a vědecké snahy renaissanční. Vědecký čin jest čtyřjazyčné Lexicon symphonum Zikmunda Hrubého z Jelení (v Basileji r. 1537), již jakýsi zárodek novodobého jazykozpytu srovnávacího, kdežto záslužné slovníky plodného Daniele Adama z Veleslavína (zejména věcně sestavený Nomenclator a abecedně složená Sylva quadrilinguis z r. 1598) zastupují sběratelskou horlivost období Rudolfova. A v smutném století sedmnáctém požár Lešna r. 1656 stravuje látku k Thesauru linguae bohemicae (Pokladu jazyka českého), plodu čtyřicetiletého úsilí Jana Amosa Komenského.

Jako všecky tyto slovníky starší byly zpracovány buď na podkladě neb aspoň s pomocí latiny, tak od počátku našeho obrození vycházejí slovníky s překladem německým. Rozmanité osobnosti vystřídaly se v práci té: důkladný a svědomitý Tomsa, pilný, ač nehluboký Karel Ignác Thám, geniální Dobrovský, separatistický Slovák Bernolák, konservativní a pečlivý jeho krajan Palkovič a jiní menší, až všecky v tomto oboru předstihuje Josef Jungmann, v letech 1835—1839 po třicetileté námaze a s pomocí nezištných spolupracovníků vydávaje podle vzoru polského slovníku Lindova svůj pětidílný Slovník českoněmecký, dosud nejlepší dílo českého slovnikářství, skvělý památník vlasteneckého romantismu, který při nepatrných prostředcích se nelekal děl velikého pojetí. Sám původce díla si přál, aby další rozkvět českého jazyka byl takový, že by jeho Slovník záhy nedostačoval.

To se naplnilo dnes, po osmdesáti letech houževnaté české práce osvětové. Dnes tedy národ potřebuje slovníku *nového*, většího, který by plně obsáhl všecko minulé i nynější bohatství našeho jazyka a který by vedle písemnictví staršího vyčerpal i naši nově rozkvetlou literaturu. O takový slovník se sice pokusil už František Kott a učinil si jej dílem životním; ale jakkoli neúmornou pílí svou se postavil po bok Jungmannovi, rozsahem svého sedmidílného slovníku pak jej i překonal, přece ani zdaleka ho nedosáhl hodnotou a spolehlivostí vědeckou.

A tu koncem století devatenáctého, kdy se, jak nyní vidíme, uzavíralo bohaté období osvětné, roste v zemích evropských snaha, aby také uplynulý rozvoj jazykový dovršilo *shromáždění* veškerého pokladu řeči mateřské. Akademie petrohradská a záhřebská a sbor učenců varšavských počínají vydávati velké slovníky své, akademie švédská koná přípravy k dílu podobnému, a pět akademií německých, berlínská, göttinská, lipská, mnichovská a vídeňská, spojuje se k vydávání nejúplnějšího slovníku latinského.

V této tedy době pokládá i Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění za svůj úkol, aby přikročila k práci podobné a ve skutek uvedla zmařený sen Komenského. Podnět k sestavení nového Pokladu jazyka českého dal r. 1905 univ. professor František Pastrnek, a třetí, filologická třída České akademie za tím účelem sestavila lexikagrafickou komisi, jejímiž členy jsou vedle jmenovaného prof. Vlček jako tajemník třídy, prof. Smetánka jako jednatel (t. č. v poli), prof. Zubatý jako jeho zástupce, prof. Dvořák jako generální sekretář Akademie, a pp. vládní rada Bílý, docent Hujer, professoři Jakubec, Janko a Polívka. Po prvních letech finančního nedostatku otevřela komise r. 1911, opatřena jsouc již stálými příjmy z fondů Akademie, kancelář, odkud upravuje veškeru sběratelskou činnost pro příští slovník (nyní v Praze-I., v ulici Bílkově č. 18). Práci kanceláře řídí komise na schůzích, jichž dosud se konalo téměř půl sta.

Z prvních úkolů komise bylo určiti plán slovníku a stanoviti postup práce. Za ideální cíl vytčeno sebrati česká slova všech dob z písemnictví i ze všech československých nářečí, vždy se stručným

výkladem etymologickým, hláskoslovným, tvaroslovným, syntaktickým a významovým, s hojnými doklady, spořádanými postupem časovým; pro přílišnou rozlehlost tohoto plánu určeno především sbírati látku pro slovník novočeský, od počátkův obrození až po dni naše. Methoda přípravných prací ustanovena jest podle zařízení Thesauru mnichovského a podle postupu akademie švédské.

Příště ostatek.

JAN JAKUBEC:

GEBAUER BRUSIČEM.

Nebýval jím vždycky náš veliký jazykozpytec. Dva charakteristické doklady z našich rozhovorů o tomto předmětě.

Odevzdal jsem mu jako redaktoru Listů filologických posudek práce »O češtině v úkolech vyšších gymnasií«, který tam byl potom uveřejněn v ročníku XX. (1893). Pozval si mne k sobě. Schvaloval úplně mé stanovisko protibrusičské, vlastně odsuzování upřílišeného broušení jazykového. Se souhlasem přečítal z mé kritiky všeobecnou myšlenku, že rozvoj v jazyce postupuje podle dvou norem: . . »jedna kategorie myšlení je více rázu všeobecného; jsou jistá slova, jisté obraty, kterých se užívá a kterým se rozumí ve všech jazycích stejně; naproti tomu jiná kategorie slov a obratů tvoří se podle individuálního pojímání národního, ze zvláštních příčin a z povahy národní. Vadou brusičů bývá, že se první kategorii snaží úplně vytlačiti a nahraditi ji zcela jen druhou.« Po redaktorově přání rozvedl jsem jedno z četných úsloví, brusičem odsuzovaných: »návštěva školy« místo »docházka do školy«, kterou navrhoval brusič. Rozbor té frase v mé kritice pochází vlastně od Gebauera. Hájí výrazu »návštěva školy«, který bývá posud odsuzován jako germanismus. Ba, on schvaloval i další mé mínění, naprosto nebrusičské: »Připouštíme, jsou to germanismy v mnohých případech. Ale celý proces s mnohými je v jazyce již vykonán; slova i úsloví s jazykem naším srostla již tak pevně, že by bylo marno proti nim bojovat. Znamenalo by to chtíti z těla odstraňovat výrůstky, které jsou sice následek jistého chorobného stavu, ale s tělem tak se spojily, že mu naprosto ne-

překážejí; a kdybychom se jich chtěli zbavit, musili bychom dát si rozřezati hluboko tělo a dát pátrati po každé částečce jinde. K operaci byl čas, dokud to byl průběh skutečně chorobný. A tak tomu je právě při jazyku. Opravovat a brousit se má, kde takový germanismus skutečně se počíná, kde je v kolísání, kde ho usus ještě nepřijal, a ne kde se již stal součástkou jazyka.« K tomu Gebauer tehdy pronesl soud: »To se rozumí! Aby se každý z nás bál vzít péro do ruky, jak začne psát, že se bude topit v samých germanismech.« Tehdy náš nejlepší znalec jazyka českého brusičem nebyl.

Druhý doklad z našich častějších rozhovorů o témž předmětě asi po deseti letech.

Gebauer četl a posuzoval mé kapitoly z »Literatury české XIX. století«. Tehdy rád čítával i naši mladší literaturu belletristickou, zejména Raise, Machara a jiné. V mých pracích našel nešťastnou frasi: přizvukovati něco (»zde přizvukována povinnost pečovati o jazyk mateřský« a j.; přizvukovat někomu žije v lidu, ale v jiném významu: schvalovati něčí řeč a potvrzovati ji svými slovy). Nevím, přejal-li jsem tuto jazykovou nestvůru nebo byl-li jsem jejím původcem; ale kaji se z ní. Můj učitel mi onu chybu vytýkal s rozhorlením, jakého jsem u něho nepamatoval. »Nač se nám naši buditelé starali o zachování našeho ryzího jazyka, když jej teď tak nešetrně kazíme!« S úzkostlivostí jsem sledoval cizí stati, nenajdu-li v nich neblahé přizvukovat. Na štěstí se neujalo.

Potom už Gebauer o hříších proti ryzosti českého jazyka zpravidla nemluvíval jinak, nežli s rozhorlením a hněvem. Jednou byl zvláště pohnut. Našel v práci filologické hrubý germanismus, nyní tak oblíbený: něco předat. »Teď se všecko předává,« pravil Gebauer; »úřad se předává (místo odevzdává); otec synovi statek předává (m. postupuje). Kdo vám to slovo řekne, naplite mu do očí. Jinak si už od neustálého prznění naší řeči nepomůžeme!«

Chápal jsem, jaká láska k našemu jazyku je v těch příkrých slovech, jak hluboké pronikání v povahu jeho. Zněla mi v mysli, když jsem bral péro do ruky; nebyl bych se už znal k mínění mistrovu, vyslovenému před deseti lety. Ano, nutno se bát, když

bereme péro do ruky, abychom nešířili germanismů, nutno se vzdáti myšlenkového pohodlí a uvažovati co nejvíce, píšeme-li v duchu jazyka mateřského.

BOHUMIL VYDRA:

KOCERADY ČI CHOCERADY?

Jméno této starobylé farní vsi v Čechách, ležící nad pravým břehem Sázavy v hejtmanství českobrodském, mívá v dnešním užívání zhusta dvojí tvar: *Chocerady*, *Kocerady*. Název *Kocerady* zejména v novější době šíří se na ujmu názvu *Chocerady* nejen řečí obecnou (hlavně Pražany, kteří toto místo s oblibou volívají za letní sídlo a výletiště), nýbrž i denním tiskem. Jde o to zjistiti, které z obou jmen je správné a není-li tvar náležitý neprávem zatlačován.

Pro oprávněnost jména místního svědčí nejlépe staré doklady pramenné a přesný rozbor jazykový, jímž se dokonale osvětlí vznik a význam takového jména místního, tedy i správný způsob jeho psaní. Procházíme-li prameny historickými, všude setkáváme se s tvarem *Chocerady* nebo jeho hláskoslovnou obměnou *Chotěrady*, ale tvar s počátečním *k* — nevyskytuje se v starých zápisech nikde; srovnej na př. (doklady seřaděny jsou podle stáří): Regesta II, str. 1163: Bruno de Hocherad (čísti je Chocerad), r. 1250; Archiv XXVI, str. 288b: Chotierady villam integram, r. 1406; Archiv XXVI, str. 14a: Chotěrady ves, asi r. 1422; Archiv XXVIII, str. 1a: Jan de Chocerad, residens in Ledecz, obligatus in XX s. gr., r. 1422; Archiv I, str. 155: v Choceradích krčma se vší zvolí, r. 1428. Tak čteme i v Popise Palackého (str. 227): Chocerady, v Místopisném slovníku Sedláčkově (str. 319): Chocerady (prv. Chocěradi, Chotěradi, ob. Kocerady), taký název nalézáme i u Kotta VI, str. 424: Chocerady, něm. Kotzerad, kdežto v jeho Příspěvcích I, str. 154, máme již jen: Kocerady; v Ottově Slovníku (Doplňky) čteme název Kocerady na místě prvém, Chocerady na místě druhém; Seznam míst v krá-

lovství českém z r. 1913 uvádí jen název Kocerady, něm. Kocerad.

Z uvedených dokladů pozorujeme, že znění Kocerady je teprve původu novějšího; památkami dosvědčen je původní tvar *Chocerady*, *Chotěrady*. A název tento jeví se nám jediné správným, rozebéřeme-li jméno po stránce jazykové. Název Chocerady jest jmenná složenina, jejíž první člen je výraz *choce-* (po případě *chotě-)* a druhý člen výraz *-rady*. Je to ustrnulý akkusativ množný jména obyvatelského *Choceradi* (jednotné číslo *Chocerad)*. První člen této složeniny etymologicky souvisí s kořenem, který máme ve slovese *chci*, *chtíti*, stč. *chcu*, *chocu*, *chtieti* a jiných slovech podobných, a je téhož původu jako jiné složeniny s týmž prvním členem: *Chotěboř*, *Chotěborky*, *Chotěbudice*, *Chotěbuz*, *Chocebuz*, jm. os. *Chotěslav*, *Chotislav*, *Chotimír* atd. Nezáleží zde na tom, je-li první člen zbytek staročeského aoristu *chotě* nebo 3. os. praes. *choce* (srov. výklad K. Nováka v L. fil. XLI, str. 345), či je-li tvar *chotě-* spíše hláskoslovnou obměnou jmenného tvaru subst. *chot-i*, po příp. adv. *chotě* (něm. willig), s dial. obměnou *chocě* (srov. výklady V. Ertla v L. fil. XLII, str. 116); nám stačí jistota, že základem je kořen *choc-*, *chot-*. Nemístné je tedy psáti *Kocerady*. Změna *ch* v *k* bezpochyby způsobena byla výslovností německou a pronikla nazpět i do názvu českého.

JAZYKOVÝ VÝNOS C. K. MINISTRA KULTU A VYUČOVÁNÍ.

Již po několik desítiletí jest pozorovati v sousedním Německu snahu, očistiti jazyk od cizích slov. Ruchu tomu přál i Bismarck a podporoval jej úředně. Poslední válečná léta posílila to hnutí zvláště mocně. Už nynější poměr k Francii vedl k tomu nahrazovati francouzská slova německými; ale také vědomí vlastní síly a soběstačnosti se projevuje touto očistou jazyka.

Vlny toho hnutí ovšem záhy se převalily také k nám; ale vláda zůstávala pouhou tichou pozorovatelkou. Jen v úředním pravopise německém zavedeno německé psaní cizích jmen (na př. Büro) a cizí slova přetlumočena. V květnu t. r. však ministr kultu a vý-

uky vydal výnos, který úředně nařídil užívati cizích slov jen, kde není vyhnutí; zajímavý výnos ten vyhlásila česká zemská školní rada také školám českým. Má toto znění:

C. k. zemská školní rada pro království české.

Č. I/A-942 ai 1916.
C. z. š. r. 35050 ai 1916.

V Praze, dne 8. července 1916.

Nebudiž užíváno zbytečných slov cizích v jazyku německém.

Ředitelství!

C. k. okresní školní rado!

Pan c. k. ministr kultu a vyučování oznámil sem vynesením ze dne 29. května 1916, č. 35898 ex 1915, jak následuje:

»Za nynější války zmohutnělo a rozšířilo se pěstování jazyka německého nanejvýše potěšitelným způsobem. Zároveň se snahou, lépe a čistěji mluviti i psáti, jeví se také upřímná horlivost očistiti jazyk německý od cizích slov.

Jsem přesvědčen, že učitelstvo všech škol, kde jazyk německý jest vyučovací řečí neb učebným předmětem, vždy se vší horlivostí se snažilo a bude se snažiti o to, aby dorůstající mládež odvracelo od užívání cizích slov a navádělo ji vůbec ke správnému užívání jazyka. Nicméně jest velice rozšířen zlozvyk, užívati v řeči i písmě mnohých, z nejrůznějších jazyků přejatých slov cizích, někdy i nesprávně tvořených, i v nesprávném významu, ačkoli německý poklad jazykový má výrazy a jazykové obraty stejného významu.

Školám všeho druhu nastává proto úkol, aby neochabovaly čeliti tomuto zlozvyku, nýbrž se snažily víc a více obeznamovati žáky s bohatstvím jazyka německého a posilovati jejich smysl pro jazyk postupným, věku přiměřeným pěstováním řeči i písma po stránce formální, aby tou měrou vládli slovem aby při každé příležitosti měli pohotově jasný a případný výraz a nepotřebovali přibírati cizích slov aspoň v rozsahu obcovací mluvy obecné. Zejména jest čeliti domnění, jakoby bylo zjemněním způsobu vyjadřovacího nebo známkou vyššího vzdělání, užívá-li se tu a tam cizojazyčných výrazů, často jenom nuzně a zevně přizpůsobených pravidlům německé tvorby slovní, místo správného zužitkování nadmíru bohatého a tvořivosti schopného jazykového pokladu německého.

Naproti tomu však při snaze, očistiti německý jazyk od cizích slov, nesmí se překročovati rozumná míra, zejména jde-li o výrazy odborné, bez nichž jazyk vědecký a jazyk mnohých nauk odborných obejíti se nemůže. Každému oboru povolání a stavu přísluší poklad slov, týkající se zvláště jeho poměrů, podle potřeby obohacovati novými německými výrazy odbornými, jsou-li jen jazykově správně tvořeny, a tak spolu-

působiti při všeobecném vývoji jazyka německého; vedlo by však nezbytně k jazykové zdivočelosti, kdyby snad s rozličných, jednotlivých stran, jak nedávnou dobou bylo již pozorovati, konaly se málo zdařilé pokusy, zněmčovati nově tvořenými slovy náhradnými takové výrazy, které byly přejaty z cizích a zejména z klasických jazyků a které v němčině již zdomácněly.

Správné pěstování jazyka německého vyžaduje, aby při tvoření a užívání nových slov náhradných jednalo se opatrně a nikoli bez úrady se znalci jazyka.

Bude tedy na školách klásti hlavní váhu na to, aby žáci byli nejdůrazněji naváděni neužívati zbytečných cizích slov, za která v německém pokladě jazykovém jest po ruce výraz stejného významu neb obrat stejné platnosti, nikoli však zaváděti nově tvořené výrazy za cizí slova, za která ještě nezdomácnělo žádné náhradné slovo úplně stejné platnosti. Při užívání náhradných slov poslouží za vhodné vodítko a spolehlivou oporu knihy »Verdeutschungswörterbücher«, vydané spolkem »Allgemeiner deutscher Sprachverein«.

Při výboru četby pro školní mládež každého věku bude vedle vynikajících spisů německé literatury především voliti knihy, které věnují plnou péči správnému vyjadřování myšlenek po stránce jazykové, a jsouce prosty zbytečných cizích slov i strojenosti slohové, poučují také jazykovým způsobem vyjadřovacím. Pozorné čtení takových knih a rovněž poslech řeči dobrou němčinou pronesené, tedy především příklad učitelův, jemuž správné mluvení má býti povinností netoliko při vyučování, nýbrž stálou zvyklostí, zjemní jazykový cit dorůstající mládeže a vyspějí také v pozdějším věku v pevně utkvělý návyk, čerpati v řeči i písmě z bohatosti německého slovního pokladu a užívati jen těch cizích slov, kterých co do jejich významové svéráznosti nelze pominouti, nebo která lze nahraditi toliko rozvleklým opisem.

Dávajíce o tom věděti, nařizujeme ředitelstvu (okresní školní radě), aby učitelským sborům (učitelstvu) uložily, podporovati v tom směru pěstování jazyka německého u mládeže.

Obdobný výnos vydá zemská školní rada také pro jazyk *český*.

POSUDKY.

NOVELLY GABRIELY REUTEROVÉ.

Světové knihovny čís. 1205—6.

Reuterová jest z nejzajímavějších spisovatelek německých. Pobyvši delší dobu na cestách v Africe i Americe, zpracovala zá-

žitky a dojmy své z těchto světů zámořských ve svérazných povídkách, jichž hrdinkami jsou hlavně ženy, »tato podivná směs síly a slabosti, hotového a tvořícího se,« a zvláště ženy ve svých vztazích k dítěti. Jestiť přesvědčena, že »podle toho, jaký jest poměr její k tomu, co má a čeho nemá, lze poznati jádro i podstatu ženy«. Poznavši ženy ve třech dílech světa, Reuterová ovšem mohla lépe než kdo jiný proniknouti nitro jejich tak mihotavě pestré a v základech svých přece všude jednotné. Povídky její zdobí svérázné zpracování a podání po stránce věcné i formální a nádherné líčení přírodních krás; koření pak je zdravý humor.

Jest tedy nejen oprávněno, nýbrž i záslužno, takovou spisovatelku uvésti i do písemnictva našeho. Reuterová vyniká také pečlivou a pěknou stránkou slohovou. Není snadným úkolem to vystihnouti také v překladě. Ale čeho nezbytně žádati nutno a nač by auktorka jistě sama položila velikou váhu, jest, aby překlad se neprohřešoval proti správnosti jazykové, ba proti nejobyčenějším pravidlům mluvnickým. A tu pohříchu nemůžeme zprostiti těžkých výtek překlad nám podaný. Že jimi nekřivdíme, vysvitne přesvědčivě, vytkneme-li jen některé nejhrubší chyby.

1) Užívá se nesprávných pádů a tvarů: vedle něj (str. 4); z něj šla zima (19); nikdy se za něj již neztratila ani nejmenší věc (72); do nějž vstoupili (79); úředníkům, jež vydali se na cestu (19); oblek, jenž vyměnil si za kaftan (61); vzduchem, jenž dýchal (72) m. jejž; v semináři, jenž navštěvoval (86); že si to pouze domýšlela (9) m. že se toho pouze domýšlela; děti byly by si přály bližší příbuzenstvo s ním (10); šli polmi (19); po tři noce (18) m. noci; potřebuji ji jako protitlak; tobě je třeba protitlak (39); širý svět, který tiché dítě si vydobylo (57); mlčky snesla se noc nad místem tolik příšerných událostí (64); nepodařilo se docíliti rozkvět továrny (72) m. dosíci rozkvětu; však si najde jinýho (75); kde měli jej hledati? (77) m. kde ho měli hledati?; kde jeho panstvo užívalo saisonu (81) m. saisony (ale lépe: trávilo s.); světnici, kterou obývala komorná (85) m. ve které obývala komorná; podobně: stavení, jež obýval (93) m. v němž; navzdor vlastnoručně uvařeného domácího mýdla (88); dosáhnul teď konečně hodnost náčelníka (90) m. dosáhl hodnosti.

2) Po záporu se opomíjí genitiv, i kde se tomu přímo vzpírá jazykový cit, na př. nikdy nezapomněl význam smrtelného ticha (23); a nemám přec žádný oblek (41) m. a nemám přece obleku; nemám žádnou sílu (55) m. nemám síly; nemá právo na majetek (72); neměl ani vojenskou výšku (92); bez porodních bolestí nemá právo na štěstí a starosti mateřské (107) atd.

3) Důsledně se užívá nesprávného tvaru minulého příčestí: přepadnul (m. přepadl); přikývnul, nadzvednul, vadnul, nahlédnul, dosáhnul, proniknul atd.

4) Časuje se chybně sloveso churavěti a mizeti: Na bledé churavící tváři (93) m. churavějící; mizící zem (80) m. mizející.

5) Užívá se chybně shody časové v příčestí: přitisknouc pěstě k očím, dala se do pláče (7) m. přitiskši pěsti.

6) Násilný a nečeský pořad slov jest zvláště oblíben, na př. slunce měnilo mléčnou barvu mlhy v mdle svítící opál (3) m. v opál mdle svítící; její oči bloudily po stále víc a více se vzdalující lodi (7) m. po lodi víc a víc se vzdalující; bylo vystavěno ze zbytků tisíce let starého sloupoví (58) m. ze zbytků sloupoví . . .; odnesl jej do své z hlíny na zdi zahradní slepené boudy (63) m. do své boudy z hlíny na zdi zahradní slepené; státi se vojákem připadá svou povahou mírumilovnému Egypťanu nejhroznějším osudem (77); nahlédnouti v rok co rok vzrůstající haldu rukopisů atd.

7) I vazby triviální, tisíckráte vytýkané a již na obecné škole odsuzované, vyskýtají se v jemné knížce té zhusta; na př. nic jiného nebylo k dostání (68); výbavu, pozůstávající ze 6 těžkých lžic . . . (67); strava jeho pozůstávala z melounových slupek (73); sdíleti takový náhled (47); brával se ohled (90); vzdor odporu (103); oba přec vyhlíželi tak šťastně (27) m. vypadali a mn. j.

8) Z ostatní spousty chyb vybíráme: podávajíc manželi s gestem královny svou prsteny s blýskajícími drahokamy zdobenou ruku (36) — kteráž věta náleží také k uvedeným pod číslem 6. Důsledně se píše místo nímž jímž, s vypnutou hrudí, napnutí jeho bytosti a p. m. s vypjatou hrudí, napětí; byl celý bez sebe, m. všecek; přívrženci, líšiti, přec odnešen; smrtí živitele m.

živitelovou; výminka m. výjimka; nepostradatelný m. nepohřešitelný; nepracoval i zde m. ani zde; i za živa se jí nikdy nezřekli m. ani za živa, a podobně často; vlas m. vlasy; přišel na řadu m. došlo naň; šetrnost vůči příbuzným m. k příbuzným; rozdíl mezi *zhasnouti* a *zhasiti* se vůbec nedělá a do spisovné mluvy se uvádí dokonce sloveso *kouknouti* (mrzutě koukala ven 111, zběžně koukla se do listin 112). Neschází ovšem oblíbená dnes zodpovědnost (m. odpovědnost), kdysi už z literatury vypuzená. Nesprávnou vokalisaci předložky *k* vůbec pomíjíme, ačkoliv se o ní možno poučiti v úředních Pravidlech českého pravopisu, zavedených na všech školách, i na obecných. Také tiskové omyly, chybnou nebo nedostatečnou interpunkci necháváme nevytčeny.

Na konec dotaz: Jest naše mateřština opravdu tak nicotná věc, aby se smělo s ní zacházeti tak, jak se stalo v tomto překladě a jak se děje v nesčetných překladech jiných? Směl by se kdo odvážiti knihu vydati v jiném jazyce s tolika a takovými chybami proti správnosti jeho? A neměla by aspoň redakce vraceti takové překlady, nechce-li jich opravovati sama?

EDMOND ABOUT: KRÁL HOR.

Obrázek mravů řeckých. Nákladem Fr. Topiče.

Jest tomu právě 60 let, co vydána byla v Paříži tato povídka duchaplného novellisty, essayisty a novináře Edmonda Abouta. Vzbudila veliký rozruch, jako vůbec Aboutovy práce o Řecku. Bylť totiž auktor delší dobu prodléval v Athénách a důkladně tam prostudoval poměry řecké; proto o Řecku a Řecích psal rád.

Povídka Král hor byla přeložena do češtiny r. 1902, ale dnes jest málem časovější, než byla tehdy. Jistě se od té doby mnoho v té zemi změnilo na stránku lepší; než cestovatelé nynější by v mnohém přisvědčili ještě dnes tomu, co About líčí v tomto »obrázku mravů řeckých«. Jest to vlastně vypravování pana Hermanna Schultze, doktora filosofie a botanika, vyslaného do Řecka botanickou zahradou hamburskou, panu Aboutovi, jejž navštívil jakožto spisovatele knihy o současném Řecku, aby se mu poklonil a zkušenosti jeho doplnil svými. Vypravování toto jest tak roman-

tické, až i About prý se tázal sám sebe nejednou, netropí-li si p. Schultze z něho šašky. »Avšak mluvil tak určitě, jeho modré oči vysílaly ke mně pohled tak upřímný, že moje záblesky skepticismu rázem potuchly.« Dr. Schultze totiž byl upadl se dvěma Angličankami do rukou mocného tehdy briganta Hadži Stavrosa, zvaného »Králem hor«, který si vydržoval zvláštní akciovou společnost na přepadání cizinců a vydírání výkupného, měl své přátele a pomocníky v policii, četnictvu i vojsku, platil zvláštní časopisy, působil na volby do parlamentu atd. Co za těch 14 dní Schultze u »Krále hor« zkusil a jak byl vysvobozen, jest ovšem až nepodobné víře. Vypravování to udržuje čtenáře v nechabnoucím napětí až do konce a jest kořeněno francouzskou duchaplností a vtipem. Však se pro tyto vlastnosti Edmond About klade po bok Voltairovi.

Překlad jest proveden se zřejmou péčí a úctou k mateřštině. Mluva plyne lehce a mile. Jen tu i tam proklouzly panu překladateli některé chyby, které tu vytkneme proto, že se příliš často opakují také jinde a mohly by se pokládati za dovolené, poněvadž už zobecněly. Ale i ustálený, zobecnělý hřích zůstává hříchem a jest se ho stříci; ruší ť dokonalost. Uvádíme zejména:

1) Užívá se nesprávných tvarů; z nich nejhrubší jsou: obejmul (m. objal) a sejmul (m. sňal), ba dokonce i nestvůrné *uzmouti* se vyskytuje na str. 217. Z dalších buďte vytčeny: rozžal (m. rozžehl) na str. 216; stisknul a p. (m. stiskl); nahražen (185, m. nahrazen); střežili 50 nebo 60 zajatců (19, m. střehli); sezení (61, m. sedění); Amerikán (16 a j. m. Američan), Spartan (157, m. Sparťan); angličina (11, m. angličtina); na vrcholi (178, m. na vrchole); jehněčí (m. jehněcí).

2) Slovesa s předmětem v 2. pádě pojí se tu nesprávně s pádem čtvrtým, na př. marně jsem tu hledal stany (65), hledal prostředek (157); dostaneš náramek, *jejž* sis přála (73), přál nám zlaté sny (111); potřebuješ nástroj (73), žádal jej (185); abychom chránili svoje zbraně (235).

3) Po záporu se neklade genitiv: nezapomenu nikdy chřest jeho čelistí (14); nemáte lidský cit (195); neměla profil klassické sochy (49) atd.

4) Chybné vazby se vyskytují tyto: hrál karty. To jest sice rčení velmi oblíbené a časté, ba skoro obecně se ho užívá; ale přes to zůstává nesprávným m. správného: hrál *v* karty. Podobně chybné jest: hrál housle, hraje klavír (m. na housle, na klavír).

Jiné zobecnělé rčení takové jest: obchody jdou špatně (37), m. obchodům se nedaří valně nebo obchody jsou špatné, váznou. — Domy sestávají ze čtyř stěn (52). Kolikrát už sloveso »sestávati« bylo vytýkáno, do klatby dáno, jakožto otrocký překlad slovesa »bestehen«! Ale pořád se vynořuje znovu m. správného skládati se. — Germanismus: přijde řada na mne (199), také přijdou na řadu (133) rovněž často se čítá m. dojde na mne, na ně. — Postrádati nadšení — nepostrádal jakés elegance už zcela nahradilo naše pohřešovati, nemíti ap. Utvořeno bylo podle německého entbehren. — Dále ještě upozorňujeme na větu: Snídaně byla jednou z nejveselejších hostin (163), kde slovo »jednou« pocítí nemile snad i otrlejší již čtenář. — Vyšívání vyjímalo se dobře (251) m. pěkně se neslo, svědčilo dobře ap. jest rovněž častá chyba.

5) Jiné drobnosti: Odvržen prudčeji překotil se (20) m. odvržen byv prudčeji. — V tom ohledu m. po té stránce, v té věci, v tom směru. — Jal jsem se vyptávati ve příčině Hadži (21). Toto »ve příčině« proniklo jazyk tou měrou, že se teď mluví a píše ve příčině všeliké věci, m. *o* ní. — Také tvary »zodpovědnost« a »zodpověden« se tu vyskytují, ač jen dvakrát (místo odpovědnost, odpověden), kdežto dnes to slovo se tiskne na oči denně v časopisech a doráží do uší se všech stran.

Jest nám milo, že můžeme přestati na těchto výtkách knize o 261 stranách. Ale i ty nás překvapily při dotčené již pečlivosti p. překladatelově o pěkný a správný jazyk.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

HERALDICKÉ PŘÍSPĚVKY K ČESKÉMU SLOVNÍKU.

jest název studie slovutného auktora »Hradů a zámků českých« Aug. Sedláčka, kterou uveřejnil v letošních LISTECH FILOLOGICKÝCH. Jsme mu upřímně vděčni za tuto práci; přivedl jí nové tóny

do českého slovnikářství. Pořizuje si popisy erbů v Praze a ve Vídni, vypsal si všecka slova, která se mu zdála důležitými pro slovník českého jazyka; neboť staročeské popisy erbů vynikají nad německé a latinské tím, že není tu planého mluvení do široka, nýbrž vše řečeno a určeno přesně a jasně. Sedláček je označuje za věc samorostlou a samočinnou nač pouze vkus žadatelův působil, bez otrockého překládání z němčiny. Takto poznáváme nejen určitě význam slova (na př. calta, dolomen, korbel a j.), nýbrž často i rok, kdy se již vyskytovalo, a tvar, ve kterém se tehdy vyskytovalo (na př. déka m. dýka r. 1545, vúprostřed, vúpol, šňourka 1532, roznítěný m. roznícený r. 1538), ovšem pak i mnohé významy nové (kotrkal, hříč, cilník, feflík, kratec, okoří, přeložek, sanětí, sypen, sápě a m. j.).

JAZYKOVÉ ZVLÁŠTNOSTI KRALICKÉ BIBLE.

Takto nadepsal známý badatel o Jednotě českobratrské a zvláště o Komenském, řed. František Slaměník, v brněnských LIDOVÝCH NOVINÁCH, pěstujících zvláště pilně literární a vědecký feuilleton, v čísle ze dne 12. srpna 1916 článek, kde uvádí některé jazykové zvláštnosti bratrských překladatelů Nového i Starého zákona. Vyčítá věci tvaroslovné, hláskoslovné, pravopisné, skladebné i frastické které znalcům starých památek neposkytují nic nového, ale vrstvám širším a neodbornickým podávají dost zajímavého. Vybíráme z toho, že překladatel Jan Blahoslav pokládal za správné toliko znění: Slovo tělo (a ne tělem) učiněno jest. Větu Ejhle panna počne prohlásil za »helekání pastevců a hnojekydů po polích«; chce míti: »Aj, panna počne«; jak prý předkové říkali. — Ze substativ Slaměník uvádí tvar vývoda m. vévoda. mn. gen. bedr, sestr apd. m. beder, sester, hromadné skálí m. skály, dat. jména Ezau: Ezauchovi, gen. jména Noe: Noele, velryb jest mužsk. rodu, slovo muž se sklání někdy v plurále jako kněží, večer má v dativě k večerou a j. — Jako zvláštnost: děti jsou mu maskulinum: »děti jsou outlí«. Slaměník vytýká, že Kral. bible užívá příslovce více místo již. To však se děje jen při budoucím čase a bývalo v tomto případě obecné. — Po předložce na se klade zájmeno 1. osoby ve tvaru mně m. mne. — Duálu se užívá zhusta: dvě rybě, dvě lété, dvě noze. — U slovesa rovněž užívá starých tvarů, na př.: dadí m. dají, stýšče mi se, modlte se. — Slovesa plakati, utéci, nechati, ostříhati, povolati, přijíti (přijmouti) atd. pojí se s gen. — Sloveso křísiti má v imper. křes, kvíliti kvěl. Přechodník jsuci, řkuci, mecíce (od metati), proseci (prosíc) jsou obvyklé. — Místo nemůžete bývá nemůžte. — Místo supina užívá se infinitivu, ovšem s gen.: vyjde vážiti vody, nepřišel jsem volati spravedlivých, ale hříšných ku pokání. — Věty tázací se označují příklonným -li: Již-li si město podvrátil atd. — Přisvojovací zájmeno zvratné se ne-

zachovává tak jak v nové češtině: Ovce také vaše i voly vaše vezměte. — Moravismů Bible a užívání německých slov pomíjíme; ty věci jsou známy.

OSOBNÍ JMÉNA V SLOVNÍKU GEBAUEROVĚ.

V čísle ze dne 17. října LIDOVÉ NOVINY počaly uveřejňovati studii: Osobní jména v Gebauerově Slovníku staročeském. Spisovateli jde o to, osvětliti nebo doplniti některá hesla toho Slovníku. Uvádí především velkou skupinu jmen utvořených příponou -on, -un, -en — a dokazuje se, že by vedle hesel Bartoň, Drahoň, Hodoň atd. mělo státi také heslo s tvrdou koncovkou (Barton atd.); vedle Buň (správně vlastně Búň z Bohuň) mělo by býti také Bún (z Bohun), vedle Huněk též Hunek. Velmi důkladně se probídá také přípona -en vedle -ěn. Upozorňujeme na tento článek.

KE STUDIU SLOV VYPŮJČENÝCH A CIZÍCH V JAZYCE ČESKÉM.

O té věci má zajímavý a informační článek prof. Josef Janko v V. roč. ČASOPISU PRO MODERNÍ FILOLOGII A LITERATURY v seš. 2—4 (»Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému«). Podav přehled toho, co bylo vykonáno v posledních třech desítiletích v oboru indoevropského jazykozpytu pro pořízení etlmologických slovníků jednotlivých jazyků nebo celých větví jazykových, obrací zřetel na oblast slov převzatých k nám z jazyků jiných, zvláště z latiny a němčiny. Praví, že takových slov jest více, než si myslíme, což se vysvětluje zeměpisnou polohou našeho národa. Významová apercepce a associace má při cizích slovech velikou úlohu. Přejímání slov se neděje libovolně, nýbrž téměř podle hláskových pravidel.

Prof. Janko na doklad probírá především slova čapka, čaloun, čokoláda, čankr, ančovička, čatr (šatro), čury-mury, činka, očundrati, pinčl, čamlat, čabraka, čáka a čachy a dokazuje, že slova ta vznikla z cizích přeměnou souhlásky š v č: čapka ze středohornoněm. schappe, čaloun z franc. Chalons (město) vlastně prostřednictvím německým z Catalaunum, tak jako haras ze středohornoněm. arras; čokoláda z franc. chocolate, po př. něm. Schokolade, a toto převzato zase ze španělského chocolato, které se zakládá na mexickém chocolati. Slovo činka (n. činek) odpovídá středohornoněm. schine). V novočeském čury mury poznáváme německé Schuri muri. S očundrati se shoduje s něm. schindern (klouzati se na ledě), dialekticky též tschindern a tschundern. Čabraka jest něm. Schabrake z osmanského čaprak; čáka (z maďarského csákó) má vedle sebe něm. Schako, a čachr (z hebrejsk. šachar) něm. Schacher atd.

Dále se podává výklad slova b u r d a (břímě a svár), k o n č í ř (základem jest arabské xandžar, z něhož handžár), h u r t, h a r t u s i t i, h e r d a, h a r a b u r d í.

Proti mínění, že by se cizí š měnilo v češtině v č, vystupuje dr. K. Skála v Listech filologických r. 1916 článkem J a k s e j e v í c i z í š v e s l o v í c h p ř e j a t ý c h d o č e š t i n y, a dovozuje na týchž slovech co prof. Janko, že cizí č v češtině se uchovává, kdežto v němčině bývá nahrazováno zvukem š.

OČISTA MATEŘŠTINY.

PRÁVO LIDU přineslo v měsíci září, říjnu a listopadu patero feuilletonů nadepsaných »O č i s t a m a t e ř š t i n y«, v nichž se mimo jiné probírá pražská čeština mluvená, čeština novinářská i úřední a posléze čeština literární. Neznámý spisovatel (značka —t) promlouvá v nich o předmětu tak pronikavě a přiléhavě a zároveň tak věcně a správně, že ze statí těch uvádíme aspoň některé ukázky. Píše se tam doslova:

Péče o ryzost mateřského jazyka za nynější válečné doby je zajímavým příznakem obecné tendence v každém národě, opříti se o vlastní vzdělanost, zbaviti ji zbytečných cizích prvků a založiti ji na pevných podkladech vlastního národního ducha. Řeč je nejviditelnější znamení národní kultury, v ní se jeví cizí vlivy nejpatrněji, v ní lze také nejsnáze cizí vlivy a jiné škodliviny potírat. Proto se na tomto poli projevuje snaha o kulturní očistu nejsilněji... Že nelze této tendence podceňovati, vidíme již z toho, že se v Německu děje očista jazyka přímo pod assistencí berlínského policejního ředitele — to jest ryzost mateřštiny považují dnes Němci za národní statek skoro tak důležitý, jako dobrou aprovisaci nebo pořádek ve věcech vojenských.

Heslo »za očistu mateřštiny« bylo přeneseno také k nám. Třeba ovšem říci po pravdě, že se o tomto hesle mluvilo a psalo již před válkou; ale teprve válka ukázala konečně každému člověku dobré vůle, že nejde jen o koníčka několika komických professorů, nýbrž o velikou věc naší národní cti a samobytnosti. Denní listy zapřisahají národ, aby mluvil a psal dobře česky; tyto důtklivé epištoly jsou sice namnoze samy psány jazykem, hemžícím se chybami, ale vítáme je i tak, neboť jsou důkazem, že se začíná ve veřejnosti ozývat špatné svědomí, což by byl první krok k nápravě...

Málokterý jazyk je v běžném užívání písemním i ústním tak zkažen, jako náš jazyk český. V novinách, v básních, na divadle slyšíme a čteme češtinu, jež uráží sluch takřka každou větou. Nemůžeme svésti všecko na »germanismy«, t. j. německá slova a německé vazby v naší řeči. Germanismy jsou jen následek, nikoli příčina úpadku jazyka. A prvotní pří-

čina je v nás samých: je to nedostatek jazykového citu, lhostejnost k jazykové formě slova psaného nebo mluveného. Odtud teprve vyplývá druhé zlo: výpůjčky slov a vazeb z cizích jazyků, najmě z němčiny, a zhrubnění slov a vazeb domácích. Vymýtit germanismy je poměrně ještě nejsnazší úkol jazykové očisty; ale vymýtit domácí zlozvyky a jazykovou neomalenost změniti v jazykovou jemnost, to bude práce nekonečně těžší.

Nikde v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku se nemluví češtinou tak hrubou, nesprávnou, neotesanou a odpuzující, jako u nás v Praze. Zde jakoby jazyková otrlost byla přešla přímo v jakousi jazykovou perversi. V Praze v běžném hovoru i ten, kdo by dovedl mluviti slušně, pomalu se stydí slušně mluvit, aby mu nebyla vytýkána přepiatost. Zjemnit tedy trochu jazykový cit Pražanů, toť by byl již sám o sobě veliký úspěch. V pražské češtině není sice o mnoho více germanismů než kdekoli jinde; v této příčině přece jen šedesát let národní školy vykonalo svůj úkol. Ještě nejvíce germanismů je v odborných terminologiích, ale ty bude třeba v první řadě nikoli vyhánět, nýbrž nahrazovati. Na pražské češtině můžeme také vidět, že germanismus ještě není všechno a i bez něho že může být jazyk zkažen a prohnilý.

Pražan si předně libuje ve výrazech co nejmassivnějších. Ať mluví o čemkoli, je to buď »děsný« nebo »báječný«. Nudy pražský člověk nezná; on zná jen »děsnou otravu«. Slovo »dům« existuje leda v řeči vybrané, jinak zajisté každý řekne »barák« nebo »bouda«. Podobně »muž« je Pražanovi holým přepychem — v jeho řeči se vyskytá pouze »chlap«. A takových příkladů této snahy, vybrat mezi několika výrazy pro tentýž pojem vždycky výraz nejhrubší, mohli bychom uvésti na sta. S touto tendencí pražského jazyka souvisí také naše typicky pražská přípona —á k, která dodává pražské řeči hned na první poslech odpuzující hrubosti.

Psali jsme již jednou o tomto »á k«, ale není pomoci — toto zlo nutno bičovati tak často, až snad konečně přece vymizí. K čemu všemu se tato přípona v Praze nepřivěsí! Máme Václavák, Karlák, Purkyňák, máme Reprák i Liďák, Střelák a Riegrák, učitelský ústav je »učitelák«, škola pro umělecký průmysl »umprumák«, zubní lékař »zubák«, budova chemické fakulty »chemák«.

Každé velkoměsto je plodnou půdou pro různé nadávky, ale nikde se jim nedaří tak dobře, jako v Praze. Pozorujme pětileté hochy, všimněme si hochů desítiletých a patnáctiletých nastávajících jinochů — kdykoli mluví mezi sebou, zahájí rozhovor homersky prostým a výrazným oslovením »ty vole«. To už vůbec není nadávka, to ztratilo všechen zneucťující význam a nikdo se tím necítí uražen. Ale kromě vola kolik jiných zástupců zvířeny se vyskytne za den v pražské konversaci, počínaje trpělivým oslem a konče slonem!

Mluvili jsme o desítiletých hoších; ale »hoch« je opět slovo, kterého se u nás téměř ani neužívá: místo něho zavládl na celé čáře »kluk«. Podobně »dívka« je naprosto zastaralý výraz a dávno je nahrazen slovy »holka« nebo »žába«. Slovo »žena« snad naprosto vymřelo; a jakých výrazů se i v lepší, tak zv. intelligentní společnosti užívá místo něho, toho ne'ze na papíře reprodukovati. Že se však »mezi námi děvčaty« nemluví o mnoho ušlechtileji, o tom malý doklad: Jdou dvě šestnáctiletá poupátka po Ferdinandově třídě (Pražan opravdový ovšem řekne »po Ferňase«) a spatří mladého elegána, kterého patrně znají od dřívějška. Neboť jedno poupě se pojednou obrátí k druhému a zašveholí: »Podívala se, jak se ten futrál dneska vytáh.« »Ten futrál« toť patrně ten muž, ten člověk. A »vytáhnout se« je termín nesmírně obsáhlý, o jehož vnitřní bohatosti Jungmann j stě neměl ani potuchy. »Na koho se to vytahujou?« je asi totéž, co by civilisovaný člověk vyjádřil větou: »co si to dovolujete?« A vedle toho ovšem »vytáhnout se« má tolik jiných významů, že by na to jediný feuilleton nestačil.. Je to patrně termín, jenž měl původně domovské právo v pražské hantýrce zlodějské a apačské.

Bez takové hantýrky se žádné veliké město ovšem neobejde. Každé má svou řeč spodních vrstev (spodních ve smyslu mravním, nikoli sociálním) a velkoměstský »argot« je filologům přečasto vděčným nálezištěm nejrozmanitějších podivnůstek a jazykových zvláštností. Ale nikde není v módě, aby se argot zaváděl do běžného obcovacího jazyka. Tu a tam slovo, jež okoření hovor svou nehledanou rázovitostí a bezděčnou plastičností, budiž. Sám Dickens neváhal občas užíti výrazu z londýnského »slangu« a Sue, Dumas, Zola a jiní nejednou osvěžili své romány ze života pařížské spodiny hutným výrazem argotickým. Udomácniti však argot v běžné konversaci dobré, velmi dobré společnosti, to je také pražská zvláštnost.

Je ku podivu, jak málo zdomácnělo v lidové češtině básnických citátů. Jakoby naši básníci nebyli ani psali. Ale stupidní výrok, slyšený jednou v kabaretě nebo v šantáně, ujme se ihned a pevněji než jakýkoli citát. »Furt se de«, »vo co de« a tak dále — každý rok má Praha a po ní učelivý venkov jednu nebo i několik podobných duchaplností. Mladí umělci zavádějí do hovoru slova, která snad by se snesla ještě v atelieru, ale ztrácejí svůj smysl v řeči normální; náš sport »obohatil« pražskou češtinu o pravou spoustu nepěkných slov která neurážejí tak, slyšíme-li je na hřišti na Letné, ale působí nesnesitelně všude jinde. A tak z nesčetných zdrojů se pražská řeč napájí nesčetnými nečistotami, sytí se kdekterým odpadkem a vnitřním jazykovým procesem z tohoto nezdravého prostředí vyrůstají pak pravé jazykové zrůdnosti. Ukážeme v jiné stati, čím by měla k očistě jazyka přispěti škola.

Ale i kdyby škola by'a sebe ideálnější, nestačila by sama na hroší kůži pražské češtiny. Předně, jak známo, v Praze nemáme školy, nýbrž

podle žákovského termínu jen »blbárny«. V těchto »blbárnách« sedí »kantoři«, kteří ubohou pražskou mládež »děsně votravujou«. »Dyby čoek nebyl číman, nebylo by s tou gramajznou ani k vydržení.« Proto si raději pražský »čoek« s tou »gramajznou« dá co nejméně práce. Vyjde ze školy a neodnese si z ní ani ponětí o základech českého tvarosloví a syntaxe, natož pak nějaký jazykový cit a smysl pro ryzost mateřštiny. Více než pět století je tomu, co Mistr Jan Hus pronesl svá slova o zkaženosti pražského jazyka. Dnes by věru nemohl o něm pověděti nic lepšího. Bylo by nutno s několika stran najednou podniknout tažení proti ohyzdnosti pražské češtiny, chtěli-li bychom dosíci vážných úspěchů. Ale, jak ještě ukážeme, činitelé, kteří by tuto výpravu měli podniknout, sami nemají zcela čistého svědomí a musili by nejdříve započíti s očistou před vlastním prahem. Konec konců není otázka pražské češtiny pouze problémem jazykové očisty, nýbrž také estetické výchovy. Vštípený kult krásna by možná působil hlouběji než jazykové výklady. Jenže, bohužel, i estetická výchova je v Praze teprve v plénkách a pro nejbližší budoucnost nelze si od ní mnoho slibovati. **Příště ostatek.**

DROBNOSTI.

JIHOČESKÉ »BÁTOŽNA«.

Poslední dobou řešena byla v denních listech otázka, možno-li spatřovati v jčes. lidovém bátožna spojitost se slovem baťoh, které bylo navrhováno za slovo původu německého »ruksak«. Dobře již tehdy časopisy (NÁR. LISTY a j.) upozornily na to, že slovo »bátožna« je přejato z němčiny, kde zní Weidtasche. Výraz ten vyskytá se v nářečích českých v tvarech přerozmanitých. Kott v Příspěvcích I. uvádí slova vátošna, bátošna, vartošna, bartošna, brátošna = myslivecká brašna; slovo to zná i Jungmannův Slovník I.: vátošna; na Moravě slyšeti lze také: bátoš,-a nebo bátoša,-e = myslivecká brašna, kdežto bátošna je mošna školácká (srov. Bartošův Dial. slovník, 183).

Kterak se tato slova rozvila z něm. Weidtasche? Nejlépe se shoduje se slovem německým tvar vátošna, které vzniklo z Weidtasche dial. výslovností něm. ei (aj) = *a* a k němuž podle mošna, brašna přidána byla přípona -na; dalším postupem, snad podle brašna, rozvíjejí se tvary bátoš, bátošna, brátošna, var-

* NÁR. LISTY ze dne 29. srpna 1916.

rošna, bartošna, posléze i jčes. bátožna (ač-li je to skutečná výslovnost). Spojitosti se slovem baťoh v slově tom však není.

B. Vydra.

KDYŽTĚ.

Dnešní spisovatelé a novináři rádi užívají spojky když tě, asi tam, kde by Němec řekl nachdem. Čtli jsme na př. »on je (t. j. městský lid básně) také čte, kdyžtě je přinášejí i večerní listy«, »Marghiloman prohlásil, že bude jednati jako Rumun, kdyžtě věc je rozhodnuta«. Odkud to mají? Lid tak neříká, ani se tak neříkávalo v době starší, kde když tě mohlo by leda znamenati »když-ť je«, t. j. »když-ť jest« (tak by v druhém dokladě po staru mohlo býti »kdyžtě ta věc rozhodnuta«). A sotva se najde, kdo by řekl, že toto kdyžtě zní nějak zvlášť krásně. Obstála-li naše řeč bez něho do nedávna, obstojí bohdá i dále; vždyť snad nemusíme za každé slůvko německé míti slovo české, které by se s ním úplně krylo? Sice dojdeme až tam, kde jsou programy jednoho z předměstských divadel, na nichž se objevuje místo knoflikáře již »knoflíkolijce«, protože německý překlad hry, o níž jde, osobě té říká »Knopfgieszer«.

PODNÉSTI.

Čítáme druhdy toto slovo s významem »darovati«, anebo spíše, o darech na poctu, »dáti prezentem«. Tyto dni o knize, kterou daroval spisovatel (»od auktora«) bylo napsáno: »Podnesená kniha, není-liž vyzváním, aby byla — čtena?« Kde to se vzalo? V lidu tak neslýchati, ani tak nepsávali naši předkové, jimž podnésti, podnášeti bývalo obyčejně asi tolik, co »pozdvihnouti« (»z dola uchopiti a vynésti«), pak v přeneseném významě »pobouřiti« anebo »pýchou naplniti«, ba dokonce i »s někým se zapomenouti« (obtěžkati) atp. Zdá se, že východiště bylo ve jméně podnos, které bylo přeneseno z ruštiny za cizí tác; »podnos« je německy »Präsentierteller«, podávají se na něm pánovi rozličné věci, hostům pokrmy a nápoje, a proto děj sám naznačován je také slovesem podnésti. Slovo podnos samo není voleno právě šťastně (Kottův slovník uvádí za jeho pramen Neffův ceník); etymologický cit bezděky z něho slyší slabiku, znamenající jistou část obličeje ne vždy nejchutnější, a podnosy v některých krajích jsou zbytky, jichž někdo nedojedl. Není-li slova lepšího, je mnohem lépe, podržíme-li starý, zdomácnělý již tác, pojmenování původu arabského, které v rozličných obměnách a rozličnými cestami přešlo také na př. do polštiny (taca), do vlaštiny (tazza), do frančtiny (tasse) a odtud do němčiny (Tasse). Snaha nahrazovati cizí slova novými domácími jistě je dobrá, ale nesmí sváděti ke zbytečnostem. A smíříme-li se již i s »pod-

nosem«, nač vymýšleti nebývalé »podnášení«, máme-li stará slova, jako na př. podati, dáti, darovati atd.?

OBESLATI.

Naši předkové užívali slovesa obeslati, obsílati s významem »poselstvím (ústním nebo psaným) dáti komu co věděti«, na př. »p. Krušinu rač s tiem obeslati« (1449), »i stalo se jest tak, že sú (pánové Lev a Racek) s tú věcí obesláni« (1477). Časem se ustálil užší význam »vzkázati (nebo napsati) komu, aby přišel«. V tomto významě užívá slova toho posud úřední sloh; a není potřebí starého, poctivého slova českého obsílka nahrazovati srbským pozyv, jak již také kdosi radil. Ale dnes se zahnizďuje význam jiný. Čítáme a slýcháme rčení »obeslati sněm, říšskou radu«, což po česku mohlo by se říci na př. o panovníkovi, který by pozval sněm do hradu, aby vyslechl jeho řeč. Ale říká-li se na př., že ta a ta strana nechce sněmu »obeslati«, je to jen otrocké napodobení německého beschicken (jako i jinde rádi předložkou ob-, o- vystihujeme něm. be-). Po česku se říkávalo »poslati posly (poslance) na sněm«.

JINAK — SICE.

V jednom ze spisů, radících, kterak správně psáti česky, naznačuje se, že správnější je sice, kde má takový význam, jako jinak. Na př. ve větě: »Očekáváme, že zašlete peníze, jinak bychom dalšího řízení již nemohli zastavit«, lépe prý je říci »sice«. Toto poučení je doklad zásady, které se také držívají oprávcové: kde totiž možno říci totéž dvojím způsobem, že jen jeden je správný. Zapomínají, že každý jazyk stále a stále má rozličné způsoby vyjadřování na vybranou, a že se mluva jen ochuzuje, odnímá-li se jí možnost takové volby.

Sice znamená původně vlastně »takto«, a nejstarší jazyk náš, pokud dnes vidíme, snad tohoto slova ani neužíval, kde znamená totéž, co jinak. Ale chraň Bůh, abychom snad tento způsob mluvení prohlašovali za nesprávný: vyvinul se docela přirozeně, a jest na př. již v době Veleslavínově. Věta »jdi spat, sice se nevyspíš« znamenala původně »jdi spat, takto se nevyspíš«; »pán je sice dobrý člověk, ale . . .« znamenalo asi »pán je takto dobrý člověk, ale . . .«; jsou to věty správné, ale starší památky spíše mívají zde jinak (anebo jináč, jináče, které nám zní dnes málo vybraně), a netřeba se tohoto slova báti. Tak na př. v básni O podkoním a žáku: »Chceš-li prodlenie (prodloužení) svému zdraví, nebudiž viec dvorskú chasú (dvorským sluhou), tak snad prodlíš svého času: jinak zhyneš na životě«; podobně v Tkadlečkovi: »jinak by náš úřad nestál za nic«; anebo v starých listech na př. »rač toho (dluhu) pojednati, abychom my v hanbě a v škodě neostali, jinak rač věděti, žeť

bychom moseli toho túž ti (musili to žalovati) panu Čenkovi« (1411); »(kůň) jest dráh (drahý), ale jinak jest koník dobrý« (1470); »takové věci bych já nehyzdil (nehaněl), kdyby ta věc, což se pana kanléře týče, byla na konci postavena (úplně vyřízena), ale sic jináče bojím se, že bychom patami napřed chodili« (1508). Atd.

KTERAK SE U NÁS PÍŠE LIDU.

Jednoho dne čtli jsme v jistém vážném deníku toto: »Ruský generální štáb vydal komunique... Vyličujeme boje na základě informace reportera Reichspostu... Pádem města nastala změna v situaci. Ovšem to tak schematicky nešlo. Postup byl protiakcí nepřítele zadržen. Rusové znají strategickou cenu výšin; protiofensivou svou nedosáhli cíle. Srbové decimovaní v bojích a zeslabení epidemiemi nejeví chuti k větší offensivní akci. Joffre poslal kanony a Anglie chek. Cadorna imituje Joffra, který dělá samé veliké offensivy, ale referuje o německých útocích. Ale není bez ironie, že naše vojsko stojí na (nepřítelově) půdě. — Italský generální štáb, jsa podporován informací italského vojenského attaché, silně podceňoval obtíže války. — Anglickému velvyslanci v Londýně bylo uloženo, aby se v Anglii informoval o ustanoveních v příčině censury pro transitní dopravu. — Žeň celého území uherského ukryje konsum obou států říše za příznivějších modalit; optimism však jest neoprávněný: deštivé počasí ve spolku (!) s nedostatkem dělnictva stupňuje risiko. I jest třeba plánovité organisace spotřeb výtěžku žně a spořivé úhrady konsumu.« Jaká spousta cizích slov! A to ještě není všechno z tohoto jednoho čísla!

»POVOLANÝMI ČESKÝMI ODBORNÝMI KRUHY ZDAŘILÝMI PRACEMI«.

Kterýsi časopis moravský podává zprávu o tom, co vídeňský list »Information« napsal o knize »Das böhmische Volk«, vydané posl. dr. Tobolkou. Jsme zajisté vděčni za to, že náš časopis uvedl, co »Information« poznamenala o záslužném díle, do něhož přispěli přední spisovatelé naši, a zejména že upozornil na četné a příznivé posudky listů říšskoněmeckých a na zamlklost tisku německorakouského. Jen bychom si byli přáli, aby se to bylo stalo lepší češtinou. Čtemeť tam také tuto hroznou větu: »Das böhmische Volk, nadepsaná kniha, redigovaná posl. drem. Tobolkou, vypravená povolanými českými odbornými kruhy zdařilými pracemi, je jistě jednou z doporučení k četbě nejvhodnějších a nejvítanějších publikací, které od let objevily se na rakouském knižním trhu.«

»ŽENSKÉ TELE«, »MUŽSKÉ TELE«.

Není to podskalský vtip, nýbrž vytištěná skutečnost a dokonce poučení pro zemědělce. Představte si našeho venkovana, jakým zdravým selským smíchem asi uvítá novou »spisovnou« náhradu za starodávnou jalovičku a býčka! Půjde-li to tak dále, dočkáme se češtiny dvojí: jedna bude žíti v ústech lidu a v životě skutečném, druhá se bude líhnouti v spisovnách a na papíře — čeština živá a čeština papírová!

»BÁSNÍK LES«.

V měsíci září čtli jsme v jednom večerníku pražském tuto zprávu: Sklizeň lískových oříšků v nejpřednějších posicích. »Münch. N. N.« uvádí tento dopis z pole: »Lze sklízet v boji s nepřítelem také ještě něco jiného, než vavříny? Ovšem! V úseku, v němž ležíme, jsou lískové oříšky, které nyní zrají. Pilně je sbíráme. Básník les sahá až do nejpřednějších zákopů naší posice. Je proto jednotlivcům možno, vklouznouti do lesa a navštíviti lískové keře, jichž větve jsou osypané pěknými plody. Byť i někdy zafičel větvemi granát, sběratelům to nevadí. Denně několikrát přinesou do zákopu plný pískový pytel oříšků. Nahlédnete-li pak večer do některého úkrytu, vidíte vojáky sedět pohromadě při svitu svíčky a horlivě vylupují oříšky. Na stanové plachtě nebo na pokrývce sušíme potom vyloupané oříšky na slunci. Jsou výtečné; máme tak několik týdnů po obědě znamenitý zákusek.«

Je to pěkné líčení, náladové. Pouze »Básník les« nám zde poněkud vadí. Zákopy — lískové oříšky — básnící les. Co vybásnil? Němci si za romantických dob Uhlandových pro družinu básnickou utvořili výstižné slovo »Dichterwald«. Jenže v uvedeném listě mnichovském les nebásní, nýbrž básní náš lokálkář (či lokálkářka?), zaměňuje (nebo zaměňujíc) si »Dichterwald« a »dichter Wald« — les hustý...

»BÁNKBÁN« = »V BANCE«.

Také našimi novinami prošla zpráva, kterak přední maďarský herec Josef Kürthy, člen budapešťského Národního divadla, za představení na jevišti zešílel, hraje hlavní úlohu v oblíbeném starším kuse »Bánkbán«, to jest: »Bán (banus) Bank«. Maďarštině počínají se nyní pilněji učiti také u nás, což zajisté není na škodu. Ale kterýsi náš zpravodaj se nedoučil: pamatoval si toliko, že maďarskou příponou -ban (nebo -ben) se vyjadřuje naše předložka v, ve, a přepisuje (bez čárek) »Bankban«, přeložil si to: »V bance«! Literatura maďarská, »snadno a rychle«, obohacena je o nový kus...

HOVORNA.

»RCE«.

Panu J. K. v S. Ptáte se, jaký slovesný tvar je rce, který jste četl několikrát v překladě pocházejícím od spisovatele dbalého správnosti jazykové; na př. »dovíte se to (lépe: toho) jistě zítra, rce podkoní«. Rce je ještě méně, než slovo vojště ve větě: »důstojníci... byli vyzváni, aby vstoupili do vojště«, kterou jsme tyto dni čtli v rozšířeném časopise; vojště je zastaralý lokál (ve vojště = ve vojsku), který u předložky do ovšem je nesmyslný — rce však není nic. Snad panu překladateli tanul na mysli tvar vece.

UŽITEČNÉ NÁVRHY.

Panu F. V. v B. Návrhy Vaše upřímně vítáme, předkládajíce je čtenářstvu. »NAŠE ŘEČ ať hledí opravovat a doplňovat naše slovníky. Kterak říci Erbschleicher, Wetterwinkel, spitzfindig, kterak přeložíme »až naprší«, »on to obskákal«, »nevýpravná (žena)«, »nenechavý (lid)« — atd. bez konce.. Dále bych tam hledal výklad populárních slov, jako kebule (snad kotrba); slov na Moravě neznámých (táčky); o slohu Františka Palackého, Pavla Josefa Šafaříka; starý (od V. Šafaříka) a nový překlad Humboldtových Ansichten der Natur. — Před dvacíti lety navrhl jsem Němcům důležitou věc: provolání k čtenářům, aby na jistou adresu zasílali všecko, co se jim zdálo býti nové, neobvyklé a jinaké. Za rok za dvě léta vydalo by se to jako Letopis jazyka českého z l. 1917—1918.. To by byly nejlepší dějiny jazyka. Slovníky jsou vždy neúplné. Než vyjde obrovský slovník Grimmův, němčina bude mít aspoň o 50.000 nových slov a vazeb více.. NAŠE ŘEČ mohla by tu učinit počátek.«

SLOVENŠTINA.

Panu K. K. v P. Děkujeme za pokyn. Budeme si zajisté všímati řeči také východní větve našeho národa, spisovné i lidové. Víme, že v podstatě je ryzí a bohatá, ale vidíme zároveň, že má, zejména v novinách a knihách, rovněž již své kazy. Chystáme článek o třetí spisovné řeči na Slovensku (vedle české a slovenské), t. ř. československštině, a máme slíben rozbor mluvy Svetozára Hurbana-Vajanského, který, jak povědomo, usiloval o naprostou samosvojnost literární slovenštiny v látce i formě, a přece, vlivem tištěného slova českého, bezděky podléhal skladbě i slovníku spisovné češtiny mnohem pronikavěji, nežli na př. svérázný Hviezdoslav nebo Kukučín.

Číslo 1. vyšlo dne 1. prosince 1916. **Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.**

Tiskem Th. Venty, společnosti s r. o., Praha-I., Bílkova 17.